

НАЗВИ ТРАДИЦІЙНИХ ВИДІВ ТРАНСПОРТУ ТА ЇХ ЧАСТИН У ЗАКАРПАТСЬКИХ ГОВІРКАХ

Анотація. У статті розглянуто назви традиційних видів транспорту та їх частин у закарпатських говірках, здійснено спробу їх лексико-етимологічного, словотвірного та лінгвогеографічного аналізу.

Ключові слова: українська лексика, діалектні слова, назви видів транспорту та їх частин, закарпатські говірки.

Характеристика назв традиційних видів транспорту та їх частин в українських говорах стала об'єктом наукового зацікавлення дослідників Й.О.Дзензелівського, С.Ф.Довгопол, Г.М.Захарової, Л.І.Масленнікової, Ю.Муличака, М.В.Никончука, О.М.Никончука, М.Парікової, М.П.Приходька, Р.Л.Сердеги, І.Ф.Симоненка, М.С.Глушка, Т.О.Гонтар та інших. Однак досі не опубліковано окремого комплексного дослідження, завданням якого було б проаналізувати зазначену тематичну групу лексики в закарпатських говірках. Це зумовило актуальність нашого дослідження.

Нашим завданням є аналіз зібраних експедиційним методом назв традиційних видів транспорту та їх частин у закарпатських говірках у лексико-етимологічному, словотвірному та лінгвогеографічному аспектах.

У межах мікротематичної групи «Лексика, пов'язана з назвами традиційного воза» виділяємо:

1. Загальні назви традиційного воза: *віз* (*вуз*, *вўз*), *підвода*, *фўра*, *пїл'ний*, *пїл'ний* (*пїл'ний*) *віз*, *збіжний віз*, *пїший віз*, *вїсах*, *гумїк* (*гумїк*), *вїнтош*, *тел'їга*, *тел'їжїнка*, *вуз на с'їно*, *вуз на дрїва*, *вуз на гнїй*.

Назва *віз* є основною для найменування поняття в закарпатських говірках, відома і в інших українських говорах та є літературною нормою [СУМ I: 667]. Слово *віз* документовано в писемних пам'ятках української мови XIV–XV ст. [ССУМ I: 186–187], у лексикографічних джерелах II пол. XIX – поч. XX ст. [Жел. I: 105; Грінч. I: 236]. Ареал назви продовжується в інших слов'янських мовах, пор. чes. *vůz*, словац. *voz*, пол. *wóz*, болг. *воз*, серб., хорв. *voz* < псл. **vozь* т.с., пов'язаного з *vezti*, *voziti*, походить від і.е. **uegh-* 'рухати, тягнути, їхати' [ЕСУМ I: 344–345; Фасм. I: 333].

Слово *підвода* поширене у говірках Міжгір'я р-ну та у говірках деяких сіл Воловець та Берегів р-нів, є літературною нормою української мови [СУМ VI: 407]. Пор. *підвода* т.с. [Жел. II: 639; Грінч. III: 161]. Документовано вживання слова в писемних пам'ятках української мови XIV–XV ст. [ССУМ II: 163]. Назва має паралелі в інших слов'янських мовах, пор. рос. *подвода*, біл. *падвода*, пол. *podwoda* т.с. Походить від псл.

podъvoda 'те, що підводиться; перекладна тяглова сила', похідне від *podъvoditi* 'підводити', утвореного за допомогою префікса *podъ-* 'під' від дієслова *voditi* 'водити' [ЕСУМ IV: 389].

Номен *фўра* вживається у говірках Виноград та Сваляв р-нів. Ареал продовжується в лемківських [Пирт.: 324], бойківських (*фіра*, *фўра*, *фєра* т.с.) [Он. II: 330] говірках; фонетичний варіант *фіра* представлений ще в гуцульських [ГГ: 197; Піпаш, Галас: 207], буковинських [СБГ: 591], поліських [Арк. II: 221; Никончук: 22] говірках. Походить через посередництво польської (пор. пол. *fura*) або безпосередньо від німецької мови (пор. нім. *Fuhre* – від *fahren* т.с.) [Фасм. IV: 210; Brückner: 129; Лопуш., Пиц: 34].

Складені назви *пїл'ний* (*пїл'ний*, *пїл'ний*) *віз*, *збіжний віз*, зафіксовані майже на всій обстеженій території, характеризують віз за його призначенням. *Пїл'ний*, *пїл'ний*, *пїл'ний* – суфіксальні деривати від слова *пїле* (при словотворенні відбулися морфологічні зміни: чергування [o] – [i], [л] – [л']). Компонент *збіжний* утворений суфіксальним способом від слова *збіжся*. Пор. наддністр. *збіжі* 'збіжся' [Шило: 126], поліс. *збіж* 'загальна назва зерна злакових культур' [Арк. I: 182].

Складеною назвою *пїший віз*, зафіксованою у говірці с. Люта Великоберезн. р-ну, почали називати віз невеликого розміру в результаті розширення значення прикметника *пїший*, що має до сьогодні одне із значень як застаріле 'без коня, коней (про селян, селянське господарство і т.ін.)' [СУМ VI: 552–553]. Очевидно, спочатку це слово стосувалося воза без тяглової худоби для перевезення, згодом відбулося переосмислення значення. Назва вживається в бойківських говірках – *пїший віз* 'дерев'яний віз з драбинками', 'віз без драбин' [Он. II: 77]. Слово *пїший* < псл. *pěšjь* т.с., імовірно, від і.е. **pědsios* т.с. [ЕСУМ IV: 420–421].

Номен *вїсах* подається у Словнику української мови як діалектна назва зі значенням 'верхня частина воза, саней і т.ін.; ящик' [СУМ I: 296]. У закарпатських говірках простежуємо розширення семантики цієї лексеми. Пор. бойк. *васажок* '(на возі) кузов' [Он. I: 85], наддністр. *васажок* 'перегородка (задня чи передня) між драбинами у возі', 'віз для виїзду' [Шило: 67], поліс. *васаж*, *восаж*, *осаж* 'ящик, який припасовується на возі для зручності перевезення пасажирів' [Лис.: 40; Никон-

чук: 45], *vaság* ‘візок з розмальованими драбинами’ [Никончук: 24], ‘довгий віз’ [Там само: 29], ‘короб воза, саней (рідковживане)’ [Там само: 45]. Пор. *vaság* ‘чумацький віз’ [Грінч. I: 128]. Назва має паралелі в інших слов’янських мовах, пор. пол. *wasag, fasag, wasung* ‘верхня частина воза (без коліс)’, чес. розм. *fasuněk* т.с. Походить, вірогідно, від форми польської мови *wasag, fasag* < сер.в.нім. *fazzunge* ‘бочка, облямівка’ (н.в.нім. *Fassung* ‘оправа, облямівка’), пов’язаного з дієсловом *fazzen* (н.в.нім. *fassen*) ‘охопити; вставляти в оправу’ та з іменником *faz* ‘сховище; посудина; скриня’ (н.в.нім. *Faß* ‘бочка’), спорідненими з дієсловом *fāt* ‘посудина’, англ. *vat* ‘бочка; ночви’; можливо, також з лит. *piúodas* ‘горщик’ [ЕСУМ I: 336; Brückner: 603; Лопуш., Пиц: 32].

Назви *гумák* (*гумák*) і *вáнтош* стосуються сучасного типу воза з гумовими колесами в закарпатських говірках. У марамороських говірках закарпатського говору, бойківських, гуцульських, буковинських говірках назва *гумák* (*гумák*) вживається з дещо іншим значенням ‘взуття на гумовій підшві’ [ССк.: 59; Он. I: 199; Піпаш, Галас: 44; СБГ: 88;], у наддністрянських *гумакé*, *гумахé* т.с. [Шило: 104], західноволинських говірках *гумакé* т.с. [Корз.: 103]. Відтак на основі переосмислення в обстежених говірках відбувається розширення семантики лексеми.

Номен *вáнтош* поширений у говірках Переч., Сваляв. та Воловец. р-нів. Слово запозичене від угорської мови, пор. угор. діал. *vánkos* т.с. [Лиз.: 583].

Номена *тел’іга* сучасна літературна мова не знає, зберігає тільки дериват *теліжка* [СУМ X: 64]. У закарпатських говірок слово вживається з двома значеннями: 1. ‘віз для перевезення дров’; 2. ‘частина воза’ (пор. *перідн’а* (*перéдна*) *тел’іга*, *зáдн’а* *тел’іга*). Слово *тел’іга* зі значенням ‘віз для перевезення дров’ вживається в гуцульських [ГГ: 182], бойківських [Он. II: 283] говірках, пор. *теліга* т.с. [Грінч. IV: 253]. У лемківських говірках вживається зі значенням ‘частина воза’ [Пирт.: 302]. Назва має паралелі в інших слов’янських мовах; пор. др. *тельга* ‘віз’, рос. *телéга* т.с., пол. *telega* ‘російський віз, легкий однокінний візок’, ст. *talaga* т.с., чес. *tělega* ‘селянський віз’, словац. *taliga* ‘(двоколісний) віз, гарба’, болг. *таліга* ‘віз’, серб., хорв. *та̀льиге* ‘однокінний візок, тачка’. Існує припущення про слов’янське походження слова (пор. *стелі́ти*), проте воно не здобуло поширення [ЕСУМ V: 540]. Більш імовірно, що це слово запозичене до давньоруської мови від монгольської; монг. ст. *tälägän* ‘віз, візок’, пов’язане з *tele-* ‘переносити, перевозити’; варіанти з початковим *ta-* походять від угор. *taliga* ‘двоколісний візок, гарба’ [Там само: 540].

Тел’іжанка зі значенням ‘малий, невеликий за розміром віз’ вживається в ужанських говірках. Утворене від іменника *теліга* за допомогою суфік-

са *-анка*. При словотворенні відбувається історичне чергування [ɛ] – [ж].

Складені назви *вус на с’іно*, *вус на др’іва*, *вус на гну́й* характеризують віз за його призначенням, поширені на всій обстеженій території.

2. Верхня частина коробка воза з боковими стінками й сидінням (загальні назви): *йáщчик*, *ла́да*, *кóч’*, *коч’і́я*.

Назва *ящик* зі значенням ‘виріб з дошок, фанери і т.ін. (перев. чотирикутний), який використовують для пакування, зберігання або перенесення чого-небудь’ є нормою в українській літературній мові [СУМ XI: 661–662]. У закарпатських говірках на основі подібності конструкції відбувається розширення значення цього слова. Зафіксовано вживання в буковинських (‘верхня частина воза’ [СБГ: 687]) та поліських (‘короб, який накладається для виїзду пасажирів’ [Никончук: 45]) говорах. Др. *яскъ*, *аскъ* ‘кошик’ – запозичення від скандинавських мов; пор. ст. шв. *asker*, д.ісл. *askr* ‘дерев’яна посудина (з ясена)’, що походять від д.сканд. *askr* ‘ясен’; існує припущення про зв’язок із д.ісл. *eski* ‘кошик, чашка’, з нім. *Asch* ‘посуд’, д.в.нім. *asc* ‘полумисок, посуд’; зіставляють із пол. *jaskinia* ‘печера’, проте мало ймовірно [ЕСУМ VI: 565–566; Фасм. IV: 573; Brückner: 201].

Номен *ла́да* вживається в усіх досліджуваних говірках, в інших українських говорах – зі значенням ‘рундук, скриня; шухляда’ [ЕСУМ III: 181]. У закарпатських говірках спостерігаємо розширення семантики аналізованого слова через подібність конструкції побудови верхньої частини воза. На Бойківщині фонетичний варіант *ляда* вживається з близьким до теми транспорту значенням ‘дрючки до погрузки грубого дерева на віз’ [Он. I: 424]. Пор. закарп. марамор. *ла́да* ‘скриня-лавиця’ [ССк: 158], гуц. *ляда* ‘скриня (для одягу)’ [ГГ: 117], *ла́да* т.с. [Піпаш, Галас: 91], буков. *ла́да* ‘скриня, глибо’ [СБГ: 249]; пор. ще лемк. *ляда* ‘прилавок у магазині’ [Пирт.: 163], західновол. *ляда* ‘ткац. рухома рама у ткацькому верстаті, що збиває полотно’, ‘рухомі дверцята, покрішка, що прикривають отвір на горище, у льох’, ‘пристрій для піднімання і вантаження великих колод’ [Корз.: 157], поліс. *ляда* займ. ‘будь-який’ [Арк. I: 296], ‘грядка в низовинній місцевості, на якій вирощують городину’ [Лис.: 119]. Пор. *ла́да* ‘скриня’ [Жел. I: 395]. Ареал назви поширюється і в інших слов’янських мовах, пор. біл. *ла́да* ‘пристрій для перенесення важких речей’, пол. *lada* ‘прилавок (спец. ящик)’; чес. *lada* ‘скриня’; словац. *láda* т.с., полаб. *lodo* ‘скриня; труна; чорнильниця’, словен. *lada* ‘скриня’, угор. *láda* т.с. До української мови слово запозичене через посередництво польської [Brückner: 289] і, можливо, румунської мови (рум. *lădă* ‘скриня’ через угор. *láda*) від німецької мови; пор. нім. *Lade* ‘рундук, скриня, шухляда’, пов’язане з *laden* ‘вантажити’ [ЕСУМ III: 181; ДзУЗЛП: 158–159].

Номен *кóч’*, *коч’і́я*, зафіксовані у майже всіх досліджуваних говірках, називають верхню части-

ну короба воза, яку ставили на віз для перевезення заможних або шанованих людей. За розповідями інформаторів, до такого переліку входили пани і священники: [кôч' клали на вус / ко'ли ве'з'ли по'пу' // 'ран'ше во'зили на та'кому па'ну' // на 'кôч'ови не' во'зили 'с'іно або к'рô'мл'і // з 'кôч'ом бы'у' па'рад'ни'ей вус / з'нали ш'и й розма'л'овувати го / же'бы'о бы'у' пара'д'ни'иш'ей // 'кôч'у'у' ти'пир' і не'йе на се'лові / 'бале 'помн'у / йак мы д'іт'ми 'бы'оли / та все с'ме ву'ходи'ели пози'рати на пут' / же на й'акому к'расному 'кôч'ови ве'зут' по'па //] (с. Верховина Бистра Великоберезн. р-ну). В обстежених говірках виявляємо паралельне використання назви *кôч'* чол. р. і назви *коч'їя* жін. р. Пор. *коч* 'вид коляски, фаєтона' [Жел. I: 372; Грінч. II: 295]. Номен *коч'їя* відомий у закарпатських марамороських зі значенням 'бричка' [ССк.: 152] та гуцульських т.с., також 'критий віз', 'будка' [Піпаш, Галас: 85] говірок. В українській мові номен *коч* фіксується як застаріле слово зі значенням 'вид коляски' [СУМ IV: 314]. Уживається і в інших слов'янських мовах, пор. пол. *kocz* 'вид коляски', чес. *kočí* 'візник', словац. *koč* 'коляска, фаєтон', болг. *кочія*, макед. *кочија*, серб., хорв. *кочија*, словен. *косіја* т.с. Слово угорського походження, пор. угор. *kocsi* 'візок', яке виникло як скорочення словосполучення *kocsi (szeker)* 'кочський (візок)', є ст. прикм., похідним від назви угорського населеного пункту *Kocs*, мешканці якого в XV–XVI ст. перевозили такими возами пасажирів між Будюю та Пештом і Віднем [ЕСУМ III: 65]. Відтак у процесі історичного розвитку слова змінилася його частининомовна належність. Слово *коч'їя* – суфіксальний дериват, утворений від слова *кôч'* за допомогою суфікса *-їя*.

3. Полудрабок, одна з двох бічних частин короба воза для перевезення твердих матеріалів: *дôи'ка*, *покраїни'ця*, *бѣрфа* (*бѣрфа*), *бѣрф*, *гн'їйни'ця* (*гн'їйни'ця*).

Слово *дôи'ка* в сучасній літературній мові має основне значення 'плоский невеликої товщини кусок дерева, випиляний з колоди' [СУМ II: 400–401]. У закарпатських говірках відбулася спеціалізація (звуження) значення слова, зумовлена застосуванням дощок при спорудженні конструкції бічної частини короба воза. Походить від псл. **dъsььka* (< **dъsk-ьka*), демінутива від слова **dъska*, яке запозичене через германську групу (сер.нідерл. *disk* 'блюдо, стіл', д.англ. *disk*, д.в.нім. *tisk* т.с., н.в.нім. *Tisch* 'стіл', спочатку 'стіл як дерев'яна плита') від латинської мови (лат. *discus* 'круг, блюдо' < гр. *δίσκος* 'диск, круг, блюдо', похідного від дієслова *δίχεῖν* 'кидати'). Існує припущення про безпосереднє запозичення від народної латинської та грецької мов, проте воно неприйнятне [ЕСУМ II: 117; Фасм. I: 532].

Дериват *покраїни'ця*, поширений у говірках Міжгірщини, утворений суфіксальним способом від нормативного в літературній мові прикметника *покраїни'й* 'який міститься, розташовується по кра-

ях чого-небудь' [СУМ VII: 42] за допомогою суфікса *-и'ця*, при словотворенні відбувається чергування [н'] – [н]. У марамороській говірці закарпатського говору та бойківських говірках аналізований номен зафіксовано з близьким значенням пор. закарп. марамор. 'бокова дошка на ліжковій' [ССк: 249–250], бойк. 'бічна стінка скрині' [Он. II: 101]. Пор. у гуцульських говірках *покраїни'к* має інше значення 'рубанок, яким обробляють край дошки' [ГГ: 153]. Вважаємо, що у закарпатських говірках відбулося розширення значення слова.

У закарпатських говірках простежуємо паралельне використання форм жін. р. *бѣрфа* (*бѣрфа*) та чол. р. *бѣрф*. Ареал назви *бѣрф*, *бѣрфа* поширюється в гуцульських говірках [ГГ: 26] та *бѣрфа* у марамороській говірці закарпатського говору [ССк: 26]. Номен *бѣрфа* запозичений від угорської мови, пор. угор. *bérfa*, *bélfá* т.с. [ЕСУМ I: 185; Лиз.: 578].

У деяких населених пунктах *бѣрфа* (*бѣрфа*), *бѣрф* – це лише назви для бічної частини короба воза для перевезення твердих матеріалів або лише для перевезення сіна, а в інших – це загальна назва бічної драбини воза без конкретизації її призначення.

Дериват *гн'їйни'ця* (*гн'їйни'ця*) поширений на Мукачівщині. Ареал цієї назви продовжується в лемківських (*гн'їйни'ця* т.с. [Пирт.: 59]), бойківських (*гн'їйни'ця*, *гн'їни'ця* 'дошка на возі, на яку укладають гній', 'віз для перевезення гною' [Он. I: 176]), наддністрянських (*гн'їйни'ця*, *гн'їльни'ця*, *гн'їни'ця*, *гн'їльни'ця* т.с. [Шило: 93]) говірках. Слово утворене суфіксальним способом від *гн'їй*, формант-суфікс *-ни'ця*.

4. Полудрабок, одна з двох бічних частин короба воза для перевезення сіна: *драбі'на*, *бѣрфа*, *ра'чі*, *л'їйтра*, *г'ї'їди'руди* (*г'ї'їдаруди*).

Основним репрезентантом реалії в говірках Закарпаття є лексема *драбі'на*, яка є нормою в сучасній українській літературній мові [СУМ II: 403]. Паралелі для цієї назви наявні і в інших слов'янських мовах; пор. рос. *дрябы* 'віз для снопів', біл. *драбина*, *драбы* 'драбини у возі', пол., чес., словац. *drabina* 'драбина, сходи' [ЕСУМ II: 119]. Слово, очевидно, споріднене зі сер.в.нім. *trappe*, *treppe* 'сходи', н.в.нім. *Trappe*, *Treppe* т.с., англ. *trap* 'пастка' як спільне звуконаслідувальне утворення (пор. нім. *trappen* 'тупати, важко йти', лит. *drebėti* 'трястися, тремтіти') [ЕСУМ II: 119]. Менш переконливі припущення про зв'язок із в.луж. *draby* 'одяг, лахміття', зіставлення з лит. *dárbas* 'робота' [Brückner: 94–95]; необгрунтованим є твердження [Там само: 94] про запозичення української форми від польської мови [ЕСУМ II: 119].

Із таким самим значенням, як у закарпатських говірках, лексема *драбі'на* фіксується в бойківських (*драб*, *драбі'на* т.с.) [Он. I: 231], гуцульських [Піпаш, Галас: 50] (також *дра'би* т.с. [ГГ: 62]), буковинських [СБГ: 102] говірках, пор. *драбі'на* т.с. [Жел. I: 203; Грінч. I: 439]. В українських говорах

Східної Словаччини зафіксовано паралельне вживання з цим значенням номенів *луїтра* і *драбина* [Ганудель III: 130].

Рач'ї поширене у говірках с. Квасово, Верхні Ремети Берегів. р-ну. Походження цього вузьколокального діалектизму неясне; пор. у лемківських говірках *рочки* 'затички (цвяхи) для забезпечення капсули на осі під час їзди, запобіжники' [Пирт.: 266], угор. *rács* 'прибита до стіни над яслями для коней драбина, на яку кладуть сіно' [Лиз.: 620].

Лексема *луїтра* 'одна з двох бічних частин коробки воза для перевезення сіна' поширена в ужанських говірках, зафіксована в мараморській говірці закарпатського говору зі значенням 'дерев'яна драбина' [ССк: 164], проте в деяких інших досліджуваних говірках відбулося перенесення значення аналізованого номена. *Луїтра* < угор. *létra* < нім. *Leiter* 'драбина' [ВРС: 468; Лиз.: 609; ССк: 164], 'віз з драбинами' [Лопуш., Пиц: 33].

Номен *гуїдируди* (*гаїдаруди*) поширений у говірках Мукачів. (с. Лецовиця, Кольчино) та Сваляв. (с. Неліпино, Сасівка) р-нів. Походження неясне, пор. *руд* 'дишель' у гуцульських [ГГ: 166; Піпаш, Галас: 168] говірках < угор. *rúd* т.с. [ВРС: 651; Лиз.: 622] (на основі подібності вигляду конструкції бокової частини воза).

5. Щабель, поперечна планка в полудрабку воза для уникнення випадіння місткості воза: *коп'ан'а*, *закладка*, *заклада*, *закладна*, *закладниці'а*, *л'ісочка*, *л'іска*, *затикал'ниці'а* (*затикал'ниці'а*), *заткал'ниці'а*, *шар'агл'ї*, *засу'ї*, *гної'анка*, *шубра*, *зад'їл'ник* (*зад'їл'ник*, *зад'їл'ник*), *зад'їнок*, *перед'їл'ник*, *перед'їнок*, *с'уголовок*, *боковінка*.

Номен *коп'ан'а* поширений майже на всій території Великоберезн. р-ну. У літературній мові *коп'ан'а* має значення 'дерев'яна заслінка до печі' [ЕСУМ II: 565], пор. *коп'ан'я* т.с. [Жел. I: 364; Грінч. II: 280]. Ізгласа назви *коп'ан'я* з таким значенням ('то, шчо с'а закриває піч') продовжується у бойківських говірках [Он. I: 375]. Можемо дійти висновку, що номен *коп'ан'а* зі значенням 'щабель, що дозволяє уникнути випадіння місткості воза' виник унаслідок переосмислення значення через подібність конструкції і функції 'засувати, затикати віз'. Назва, можливо, запозичена від угорської чи словацької мови; пор. угор. *koropa* 'череп', 'частина печі' [ВРС: 413; Лиз.: 605], словац. *koropa* т.с. [Он. I: 375].

Лексеми *закладка*, *закладниці'а*, *заклада*, *закладна* поширені на території Ужгород., Мукачів., Берегів., Виноград., Воловець. р-нів. Номен *закладка*, *закладниці'а* – суфіксальні похідні, утворені від дієслівної основи *закладати* за допомогою суфіксів *-ка*, *-ниці'а*. Пор. *закладка* 'отрезок от другого колеса, надеваемый на ось, если колесо коротко в рукаве', 'складка', 'закладка (в книге)' [Жел. I: 249; Грінч. II: 49], укр. літ. *закладка* 'смужка паперу, тасьма і т.ін., що закладається у книгу, зошит і т.ін., для позначення потрібного тексту' [СУМ III: 146]. Утворення слова *заклада* відбулося

від *закладати* за допомогою флексії *-а*. Дериват *закладна* утворений унаслідок субстантивзації прикметника.

Номен *л'іска* та *л'ісочка* поширені в ужанських говірках Переч. р-ну. *Л'іска* фіксується в бойківських говірках із загальним значенням пристрою, виплетеного з гілок або дранок [Он. I: 414–415], пор. закарп. марамор. *ліска* зменш. до *ліса*; *ліса* із значеннями рідк. 'невеликі ворота, виплетені з лози', 'виплетена з лози сітка для сушіння фруктів на сонці' [ССк: 162], в буковинських говірках зі значенням 'виплетена з лози решітка, яку кладуть на гарбу, щоб не висипалася половина' [СБГ: 262]. Отже, в досліджених нами говірках дещо розширилася семантика цієї назви, позаяк *л'іска* – це вже не тільки виплетена з лози решітка, а й суцільна засувка, зроблена з дерева або з інших матеріалів. Дериват *л'ісочка* утворений від *ліс* за допомогою форманта *-очка*.

Назви *затикал'ниці'а* (*затикал'ниці'а*), *заткал'ниці'а* зафіксовані в ужанських говірках Переч. р-ну, в окремих говірках Воловеччини. Пор. лемк. *заткальниця* 'заслінка до печі' [Пирт.: 125], *затканиця* (*заткальниця*) 'затула' [Жел. I: 276]. Це віддієслівні похідні від *затикати*, *заткати*, утворені за допомогою формантів *-л'ниці'а*, *-ниці'а*.

Вживання номена *шар'агл'ї* у вказаному значенні зафіксовано в частині говірок Великоберезн. р-ну. Основним значенням цієї лексеми є 'носилки для перенесення вантажу', пор. закарп. марамор. *ширіг'ля* 'задня частина воза чи велосипеда у вигляді клітки для вантажу (багажу)' [ССк: 420], лемк. *шар'агл'ї* 'пристрій, на якому ріжуть дрова, козел' [Пирт.: 345], бойк. *ширіг'лі*, *шеріг'лі* 'вішалка для кухонного посуду', 'мари' [Он. II: 382], гуц. *шар'агл'ї* 'носилки (для піску, гною тощо)', 'заст. вішалка' [ГГ: 214]. У зазначених говірках додатково до основного значення слово вживають унаслідок переосмислення значення (використання частини конструкції (прямокутника без ручок) з іншою метою). Слово угорського походження; пор. угор. *saroglya* т.с. [ВРС: 654; Лиз.: 637].

Із номеном *засу'ї* пор. укр. літ. *засув* 'рухомий дерев'яний або залізний пристрій для замикання дверей, воріт, хвіртки і т.ін.' [СУМ III: 338], *засув* т.с. [Жел. I: 274; Грінч. II: 103], лемк. *засувка* т.с. [Пирт.: 106], бойк. *засув* 'засув, який відсувають ключем, що заходить у вирізьблені рівчаки, заглибини' [Он. I: 288], гуц. *засув* 'деталь ручного замка' [Піпаш, Галас: 64]. Дериват утворений від дієслова *засувати* за допомогою усичення основи. Вбачаємо розширення значення лексеми, оскільки в обстежених говірках виявляємо паралельне використання слова у значеннях 'пристрій для замикання хвіртки' та 'щабель для уникнення випадіння місткості воза'.

Гної'анка – дериват відіменникового походження (від *гн'їй*), утворений за допомогою форманта *-анка*; пор. *гної'анка* з іншим значенням 'гноїний прыщ' [Жел. I: 146; Грінч. I: 295].

Номен *шубра* виник в деяких говірках Сваляв. р-ну внаслідок переосмислення значення слова гуц. *шубер, шуберт* 'засувка для перекриття димоходу' [ГГ: 221], закарп. марамор. *шуберт* т.с. [ССк: 425]. На основі подібності функції пристрою через переосмислення значення це слово використовують і в значенні 'засувка у возі'. Однак відбувається зміна граматичного роду, оскільки на відміну від мотивуючого слова, що є іменником чоловічого роду, новоутворення вже має жіночий рід. Слово німецького походження; пор. нім. *Schub* 'тяга; зсув' [ССк: 425].

Назви *зад'їл'ник (зад'їл'ник, зад'їл'ник), зад'їнок* поширені в говірках Міжгірщини, утворені за допомогою форманта *-їл'ник, -ил'ник, -ил'ник, -инок* від слова *зад*. Похідні слова отримали таке лексичне значення через місце розміщення в задній частині воза. У наддністрянських говірках номен *зад'їл'ник* вживається з близьким значенням 'задня частина розвори' [Шило: 120].

Аналогічно утворені деривати *перед'їл'ник, перед'їнок*. Похідні від *перед*, утворені за допомогою суфіксів відповідно *-ил'ник, -инок*.

Назва *с'їголовак* вживається в літературній мові зі значенням 'межа між двома полями у вигляді незасіяної смуги; польова стежка' [СУМ IX: 821]. Слово *с'їголовак* 'межа, край' утворене від *голова* за допомогою префікса *су-*; означало межову смугу, на якій тяглова худоба стикається головами під час оранки [ЕСУМ V: 466]; пор. п. *sugłówek* 'польова стежка, межа'. Фіксується з таким значенням у бойківських т.с. [Он. II: 264], гуцульських (*с'їголовак* 'межа, цілинна смуга між полями') [ГГ: 179], наддністрянських т.с. [Шило: 248], бу-

ковинських (*с'їголовак* 'вузька дорога між полями') [СБГ: 531–532] та поліських (*с'їголов* 'вузька межова дорога') [Арк. II: 184; Лис.: 207] говірках. Пор. *с'їголовак* т.с. [Жел. II: 932; Грінч. IV: 225]. У закарпатських говірках Тячівщини відбувається розширення значення, оскільки, крім вказаного значення, номен вживається із значенням 'щабель, поперечна планка в полудрабку воза для уникнення випадіння місткості воза'. Процес розширення значення відбувся через властивість конструкції здійснювати аналогічну дію 'розділяти, відмежовувати'.

Дериват *боков'їнка* є суфіксальним утворенням від прикметника *боков-ий* (формант *-їнка*).

Отже, частина проаналізованих номенів є нормативними для сучасної літературної мови і вживається в інших говорах української мови: *віз, вуз на с'їно, вуз на д'їва, вуз на гнуй, й'їшчик, д'їш'ка, драб'їна*. Деякі з аналізованих слів були успадковані від праслов'янської мови: *підв'ода, п'їший віз, д'їш'ка*. Інші номені утворилися на українському мовному ґрунті. Найбільшу групу складають регіональні новотвори – переважно суфіксальні похідні: *п'їл'ний, п'їл'ний (тил'ний) віз, збіжний віз, тел'їж'анка, коч'їя, пок'їраїни'ца, гн'їни'ца (гнуй-ни'ца), з'їкладка, з'їкладни'ца, л'їсочка, затик'їни'ца (затик'їни'ца), затк'їни'ца, гнуй'анка, зад'їл'ник (зад'їл'ник, зад'їл'ник), зад'їнок, перед'їл'ник, перед'їнок, боков'їнка*. Велика кількість слів утворилася внаслідок переосмислення значення вже існуючих слів (*сум'ак (гум'ак), лада, л'їска, шар'їгл'ї, шубра, с'їголовак, коп'їна*). Деякі слова запозичені від інших мов: від нім. – *фура, л'їтра*, від пол. – *в'їсах*, від угор. – *б'їрфа (б'їрфа), в'їнтош* тощо.

Скорочення назв джерел

- Brückner – Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego / A. Brückner. – Warszawa, 1970. – 806 s.
Арк. – Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок: У 2 т. / Г.Л. Аркушин. – Луцьк, 2000. – Т. 1–2.
ВРС – Венгерско-русский словарь: 40 000 слов / Под общей ред. Л.Гальди. – 2-е изд., стереотип. – Москва; Будапешт: Русский язык; Издательство Академии наук Венгрии, 1987. – 872 с.
Ганудель – Ганудель З. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини: Назви будівництва і транспорту / З.Ганудель. – Пряшів, 2001. – Т. III. – 216 с.
ГГ – Гуцульські говірки: Короткий словник. – Львів, 1997. – 231 с.
Грінч. – Словарь української мови: У 4 т. / За ред. Б.Грінченка. – 1958–1959. – Т. 1–4.
ДзУЗЛП – Дзендзелівський Й.О. Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі / Й.Дзендзелівський. – К., 1969. – 212 с.
ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. – К.: Наукова думка, 1982–2012. – Т. 1–6.
Жел. – Желеховский С., Недільський С. Малоруско-німецкий словарь: У 2 т. / С. Желеховский, С.Недільський. – Львів, 1886. – 1121 с.
Корз. – Корзонюк М.М. Матеріали до словника західноволинських говірок / М.М. Корзонюк // Українська діалектна лексика: Зб. наук. праць. – К., 1987. – С. 62–267.
Лиз. – Лизанец П.Н. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья: Венг.-укр. межъязык. связи. – Будапешт, 1976. – 683 с.
Лис. – Лисенко П.С. Словник поліських говорів / П.С. Лисенко. – К.: Наук. думка, 1974. – 260 с.
Лопуш., Пиц – Лопушанський В.М., Пиц Т.Б. Німецькомовні лексичні запозичення в говорах Західної України. Навч. посібник для студ. III–V курсів фак. ром.-герм. філ. – Дрогобич: Коло, 2000. – 68 с.
Никончук – Никончук М.В., Никончук О.М. Транспортна лексика правобережного Полісся в системі східнослов'янських мов. – К.: Наукова думка, 1990. – 292 с.
Он. – Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2 ч. / М.Й. Онишкевич. – К.: Наукова думка, 1984. – Ч. I–II.

Пирт. – Пиртей П.С. Короткий словник лемківських говірок / П.С.Пиртей. – Івано-Франківськ: Сіверсія МВ, 2004. – 364 с.

Піпаш, Галас – Піпаш Ю.О., Галас Б.К. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області) / Ю.О. Піпаш, Б.К. Галас. – Ужгород, 2005. – 266 с.

ССк. – Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району / І.В. Сабадош. – Ужгород: Ліра, 2008. – 480 с.

СБГ – Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 2005. – 688 с.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: У 2 т. – К., 1977–1978. – Т. I–II.

СУМ – Словник української мови: В 11 т. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т. I–XI.

Фасм. – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. / Пер. с нем. и доп. О.Н.Трубачева. – 2-е изд., стереотип. – М.: Прогресс, 1986–1987. – Т. I–IV.

Шило – Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Г.Шило. – Львів; Нью-Йорк, 2008. – 288 с.

Galyna Shkurko

The dialect names of the traditional types of transport and their parts in the Transcarpathian subdialects

Summary. In the article the dialect names of the traditional types of transport and their parts in the Transcarpathian subdialects are scrutinized. The collected lexis analyzed on the lexical-etymological, word-formative and lingua-geographical levels.

Key words: ukrainian lexicon, dialect names, the names of the types of transport and their parts, Transcarpathian subdialects.

Одержано 17.06.2014 р.